

OUDEREN MET EEN VERSTANDELIJKE BEPERKING

Ouderen met een verstandelijke beperking staan steeds meer in de belangstelling. Vooral binnen grote organisatie wordt deze groep steeds groter. Geen wonder dat die organisaties er serieus werk van maken de dienstverlening specifiek op deze doelgroep af te stemmen. Dagbesteding kan daar een belangrijke rol bij vervullen.

John Sijnke

Pensioen

Dagbesteding voor mensen met een verstandelijke beperking wordt steeds vaker aangeduid als werk. Wanneer wij de pensioengerechtigde leeftijd bereiken stoppen we met werken. Daar zijn algemene afspraken over gemaakt die in principe voor iedereen gelden. Simpel gezegd: op je vijftenzestigste stop je met werken. In een dienstverlening die vooral 'zo gewoon als mogelijk' wil zijn, gelden dezelfde rechten en plichten voor iedereen, ongeacht de beperking. Dat wil in dit geval dan zeggen dat dagbesteding voor ouderen met een verstandelijke beperking ook zou moeten stoppen bij vijftenzestig. Maar is dat wel zo logisch? Wel als je dagbesteding volledig vergelijkt met (betaalde) arbeid. Maar voor veel mensen met een verstandelijke beperking heeft dagbesteding een veel bredere betekenis. Zeker zij die niet beschikken over een uitgebreid netwerk (en dat is het geval bij een groot deel van intramuraal wonende cliënten). Voor hen heeft dagbesteding ook een sociale functie: ze ontmoeten andere mensen dan degenen met wie ze dagelijks samenleven. Maar daarnaast is het vaak ook een plek om te leren en zich creatief te uiten (handvaardig, allerlei vormen van expressie). Daarmee vervult dagbesteding een zeer belangrijke plek in het leven van ouderwordende mensen met een verstandelijke beperking, zeker voor hen die daar buiten weinig mogelijkheden of contacten hebben om hun leefwereld te verbreden. Bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd betekent om die reden binnen veel organisatie niet dat de dagbesteding stopgezet wordt. Veelal blijft men gewoon deelnemen aan de activiteiten of werkgroepen waar men voor die tijd ook al deel van uitmaakte. Dat past overigens goed bij de behoeften van veel mensen met een matige tot ernstige verstandelijke beperking: de voorspelbaarheid, het vaste ritme en de overzichtelijkheid geven zekerheid en zijn daarmee bevorderlijk voor het welbevinden van de cliënt.

Organisatie

Maar daarmee dient zich wel een ander dilemma aan. Want hoe ver ga je mee in de behoeften van de cliënt? Er is op zich natuurlijk niets op tegen dat een oudere werknemer van een afdeling op zo'n werkplek een wat andersoortige bijdrage levert of dat hij zelfs voornamelijk recreatief aanwezig is (net zoals dat voor mensen met een zeer ernstige verstandelijke beperking soms een heel goede invulling van de dagbesteding kan zijn). Maar wat gebeurt er als het aantal ouderen binnen zo'n afdeling groter wordt? Soms zal dat betekenen dat zo'n activiteitenplek een heel ander karakter krijgt. Wanneer dat binnen een organisatie een algemeen verschijnsel is, dan is een reorganisatie van de dagbesteding wellicht op z'n plaats: doel en aard van de bestaande afdelingen afstemmen op de groeiende groep ouderen die op een meer recreatieve wijze participeren binnen de dagbesteding. Dat kan overigens ook inhouden dat ouderwordende cliënten uit moeten zien naar een andere vorm van dagbesteding. Arbeidsafdelingen met productieafspraken met derden zijn geen recreatieplek. En als de organisatie om wat voor reden dan ook (bijvoorbeeld de behoeften, vragen en ontwikkelingsmogelijkheden van jongere cliënten) het karakter van zo'n afdeling wil behouden dan zijn overplaatsingen niet te vermijden. Niet iedereen zal dat overigens ambiëren, vooral vanwege de belangrijke sociale rol die dagbesteding in het leven van veel mensen met een verstandelijke beperking vervult.

Dilemma

Er kunnen allerlei redenen zijn waarom iemand niet meer deel kan blijven nemen aan de oorspronkelijke dagbesteding. Dat kan in de hiervoor genoemde redenen liggen, maar ook sterke fysieke achteruitgang met een toenemende verzorgingsbehoefte kan daar bepalend voor zijn. En soms is het gewoon simpelweg de regel binnen de organisatie: ouderen krijgen een specifiek dagbestedingprogramma aangeboden. Een andere reden kan (beginnende) dementie zijn. Maar daar doet zich een flink dilemma voor. Want wanneer breekt het juiste moment aan om bestaande dagbesteding te beëindigen en aangepaste dagbesteding daarvoor in te plaats aan te bieden? De praktijk wijst uit dat zo'n moment niet aangewezen kan worden. Voor veel cliënten vervult dagbesteding, zoals gezegd, een belangrijke sociale functie. Wegvallen daarvan betekent ook wegvallen van de bekende omgeving, bekende personen, bekende activiteiten. En dat kan heel verwardend zijn voor cliënten, juist voor mensen die daar altijd hun zekerheid en veiligheidsbeleving aan ontleenden. Maar het dilemma zit hem er in dat, als je te lang wacht, de cliënt niet meer in staat is om aan een nieuwe omgeving te wennen, zich aan nieuwe mensen te hechten. Wanneer het dementie proces gevorderd is neemt de desoriëntatie toe en zijn cliënten afhankelijk van 'oude' zekerheden (de kracht van dagbesteding: dezelfde activiteiten, met dezelfde personen, in dezelfde omstandigheden op de zelfde plaats en de zelfde tijd). En die vallen in een nieuwe omgeving weg. Dat pleit ervoor om ouderwordende cliënten binnen de dagbesteding een andere plek aan te bieden op het moment dat zij zo'n overgang nog aankunnen. En dat moet dan een plek zijn waar zij niet meer weg hoeven, ook niet bij toenemende zorgbehoefte. Een effectieve manier om dit dilemma te lijf te gaan is bijvoorbeeld de dagbesteding aan huis, zeker als die gecombineerd wordt met de mogelijkheid (naar behoefte / recreatief) deel te blijven nemen aan de oorspronkelijke dagbesteding, die langzamerhand afgebouwd kan worden. Door de afbouw af te stemmen op de persoon sluit de omgeving zich af op de veranderende behoeften van de individuele cliënt. En door in (de directe omgeving van) de thuissituatie een alternatief aan te bieden, valt de cliënt niet in een gat. Een bijkomend voordeel is dan ook nog dat de cliënt niet eerst aan een nieuwe vorm van dagbesteding hoeft te wennen waar hij te zijner tijd vermoedelijk ook weer afscheid van zal moeten nemen. De activiteitenbegeleiding aan huis kan voortduren tot het allerlaatste levensstadium.

Afscheid nemen

Afscheid nemen van de oorspronkelijke dagbesteding (en de mensen die daar bij horen) hoort bij ouder worden. Cliënten verliezen verwanten, een deel van hun vaardigheden en dus vaak ook belangrijk herkenningpunten in hun leven. Daarom moet met het afsluiten van een dagbestedingstijdperk in het leven van een cliënt heel zorgvuldig worden gehandeld. Het ligt voor de hand om richtlijnen op te stellen hoe hier mee om te gaan, maar de kern blijft toch: afstemmen op de individuele cliënt. Daarvoor zijn een flexibele en creatieve medewerkers nodig die vooral naar de individuele behoeften van cliënten blijven kijken en het systeem daar op afstemmen.

Een ander, niet te onderschatten element, is het afscheid moeten nemen van groepsgenoten uit de dagbesteding. Soms nemen cliënten jarenlang deel aan dezelfde activiteitengroep en maken zij elkaar vaker mee dan de mensen met wie zij samenwonen. Niet altijd wordt daar voldoende rekening mee gehouden bij afscheid nemen en rouwverwerking. Medewerkers dagbesteding moeten dan ook een actieve rol vervullen bij het in staat stellen van cliënten op een volwaardige wijze afscheid te kunnen nemen van andere cliënten. En daarnaast het bespreekbaar maken van het verlies van een groepsgenoot en de betekenis daarvan voor de anderen.

Verlies hangt bij het ouder worden ook sterk samen met rouw. Het verliezen van belangrijke anderen heeft veel invloed op het welzijn van cliënten. Rouwverwerking vraagt bij deze cliënten om speciale aandacht. Sommige cliënten lijken het verlies van verwanten vrij luchtig op te pakken. Na een korte rouw periode lijken ze al weer snel over te gaan tot de orde van de dag. Wanneer zo iemand een jaar later gedragsproblemen vertoont wordt de link

uiteraard niet direct gelegd met het overlijden van bijvoorbeeld één van de ouders, een jaar geleden. Toch kan dat wel de oorzaak zijn. Het is inmiddels bekend dat veel mensen met een verstandelijke beperking aan 'uitgestelde rouwverschijnselen' kunnen lijden. Dat wil zeggen dat ze hun verdriet en hun onmacht pas veel later uitten, zonder een zichtbare relatie met de verlieservaring of zelfs zonder dat ze zelf die relatie kunnen leggen. Het lijkt er dan op dat de werkelijkheid van het verlies aanvankelijk niet is doorgedrongen en dat de cliënt pas veel later werkelijk beseft dat zijn vader of moeder of dierbare groepsgenoot echt nooit meer terugkomt. Het verdriet en de onmacht die dan gevoeld worden, zullen door de cliënt dan meestal niet op bewust niveau beleefd worden (in relatie tot de verlieservaring) maar spelen in z'n stemming en gedrag wel degelijk een rol. Een belangrijk aandachtspunt bij het ondersteunen van ouderen met een verstandelijke beperking

Dit laatste thema onderstreept dat het belangrijk is om bij het begeleiden van deze ouderwordende cliënten over specifieke kennis van de doelgroep te beschikken. Maar in het algemeen gelden voor deze ouderen dezelfde kenmerken en aandachtspunten als bij alle andere ouderen. De reguliere ouderenzorg, met heel veel kennis over en vaardigheid in het omgaan met ouderen is daarom een enorme bron om uit te putten bij het vorm en inhoud geven aan de dagbesteding voor deze bijzondere doelgroep.

KIJKEN

DVD "Verdwaald in de Tijd en "Kompass in de tijd"

Twee video's over de ziekte van Alzheimer bij mensen met een verstandelijke beperking, uitgegeven door 's Heeren Loo West-Nederland nu samen op 1 dvd.

Bel voor informatie: 071 – 36 42 123

Video "Volgen" (respectvol omgaan met dementerende mensen met een verstandelijke handicap).

Een al wat oudere (1998) maar nog steeds goed bruikbare video, uitgegeven door Kavanah in samenwerking met Stichting Pepijn Klinieken (nu: Stichting Pepijn en Paulus).

Informatie: (0475) 47 96 66 of (0521) 59 35 98.

Video "Respect voor eigenheid" (over ondersteuning van oudere mensen met een verstandelijke handicap).

Net als de video "Volgen" voor zien van een uitvoerige toelichting/handleiding. Een uitgave van het Landelijk KennisNetwerk Gehandicaptenzorg (LKNG). Met medewerking van de actrice Marga van der Horst.

Informatie: info@lkng.nl of www.lkng.nl

LEZEN

Begeleiden van oudere cliënten met een verstandelijke handicap

Auteur: Marjan Bleeksma

Uitgeverij: Nelissen

Bestelnummer: ISBN 90 244 1464 4

Dood en sterven in het leven van mensen met een verstandelijke handicap

Auteur: Erik Bosch

Uitgeverij: Nelissen

Bestelnummer: ISBN 90 244 1364 8

Veroudering, dementie rouw en verlies (respectvol omgaan met mensen met een verstandelijke handicap); inclusief een cd ROM versie van de videoband "Volgen"

Auteurs: Marian Maaskant en André Boer

Uitgeverij: Kavanah
Bestelnummer: ISBN 5740 113 4

MATERIALEN

Het Doodboek

Naast een informatiemap bestaat het Doodboek uit o.a. kleurenfoto's, pictogrammen en ander ondersteunend materiaal voor de begeleiding van mensen met een verstandelijke beperking bij het omgaan met de dood. Het Doodboek is een uitgave van Weerklank.
Informatie: (020) 667 86 78.

Afscheid nemen

Handleiding en boekje (met foto's en teksten) voor ondersteuning bij rouwverwerking bij mensen met een verstandelijke beperking.
Uitgave: Abrona.
Informatie: (0346) 35 93 55.

Verschenen in AS, Maandblad voor de activiteitensector
Nr. 3, december 2005
Een uitgave van Y-Publicaties
Postbus 10208
1001 EE AMSTERDAM
020 520 60 67
as@y-publicaties.nl